

AZ ÚJ VILÁGREND ÉS AZ EMBERI JOGOK – A GLOBALIZÁCIÓ KOMPLEX HATÁSAI

Bernek Ágnes, Koncz István, Lamm Vanda
(Harsányi János Főiskola, MTA Jogtudományi Intézete)

Vezetői összefoglaló

A XXI. századra a biztonság szerepe kiemelt jelentőségűvé vált. A globális biztonsági kihívások, mint a gazdasági globalizáció negatív hatásai, a szegénység, a klímaváltozás, a migrációs problémák, a járványok, a nemzetközi bűnözés, a terrorizmus és az egyre erősödő rasszizmus és vallási intolerancia, a nemzetközi közösség egészét érintik és egymással szorosan összefüggnek. A problémák kezeléséhez „közös nemzetközi nyelvet” nyújt az emberi jogi megközelítés alkalmazása. De az emberi jogok nem kizárólag csak a jogtudomány módszereivel kutathatóak, hanem a közgazdaságtudomány felől is, nevezetesen a gazdasági biztonság és a vállalatok társadalmi felelősségvállalása mint kutatási témakörök kiemelésével. A globalizáció komplex hatásainak valódi interdiszciplináris megközelítéséhez szorosan hozzátartoznak a pszichológiai vizsgálatok is, kiemelten az egyén szociális életképességének megalapozása. A kutatási program keretében tíz tanulmány készült, amelyek egyértelműen megerősítették, hogy a globalizáció hatásainak vizsgálata csakis a különböző tudományágak szoros együttműködése révén lehetséges. A tanulmányok eredményei révén a kormányzat számára konkrét ajánlások fogalmazódtak meg.

BEVEZETÉS

A kutatási projekt a globalizáció komplex hatásait valódi interdiszciplináris megközelítéssel vizsgálta, nevezetesen a jogtudomány, a közgazdaságtudomány és a pszichológia tudományának kutatási módszereivel. A jogtudományi alprojekt érdeklődésének előterében a globális biztonsági kihívások álltak. A közgazdaságtudományi kutatások a gazdasági biztonság és a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának témaköreit emelték ki. Míg a pszichológiai kutatások a szociális életképesség megalapozását, a korai tehetségfejlesztést és az üzletemberré történő nevelés fejlesztési alapjainak vizsgálatát helyezték előtérbe.

1. BIZTONSÁG A GLOBALIZÁCIÓ VILÁGÁBAN¹

A globalizáció számos jelentésréteggel bír, és ekként rendkívül nehezen definiálható fogalom.² Legáltalánosabb értelmét tekintve, a globalizáció egyes partikuláris jelenségek és tendenciák világméretűvé válását, a különböző államok azonos szférái közötti globális összefonódások rendszerének kialakulását és elmélyülését jelenti. A globalizáció következőképp olyan folyamat, melynek egyes előképei már az ókorban és a középkorban is fellelhetők, jóllehet annak számottevő elméleti és gyakorlati érdeklődést kiváltó felgyorsulása a múlt század folyamán vált érzékelhetővé. Sajátosan összetett jellegéből adódóan, a globalizáció eltérő arcát mutatja a különböző diszciplínák képviselői számára. Ennek megfelelően, beszélhetünk, többek között, politikai, gazdasági, pénzügyi, ökológiai, társadalmi, kulturális, technológiai, információs, nyelvi és jogi értelemben vett globalizációról.

A megközelítések sokfélesége ellenére is világosan kibontakozik azonban a globalizáció néhány alapvető tulajdonsága. Egyetértés mutatkozik például abban, hogy a globalizáció felgyorsulása elsősorban a közlekedés, a kommunikáció és a technológia – kiváltképp a számítástechnika – utóbbi évtizedekben tapasztalható rohamos és töretlen fejlődésének tudható be. E tényezőknek köszönhetően soha nem látott gyorsasággal mosódnak el az állam és az egyén életét évszázadokig meghatározott keretek közé szorító határok, teret hódítanak a szabad piac és a fogyasztói társadalom eszméi, fokozódik a gazdasági, az ideológiai és a kulturális homogenitás, növekszik a személyek határokon átfelülő áramlása, és kialakul az egész világra jellemző kölcsönös függések rendszere.

Bár a globalizáció alapvetően értéksemleges fogalom, köztudott és vitathatatlan, hogy a folyamat előnyöket és hátrányokat egyaránt maga után von. A globalizáció előnyei között említhető meg a fejlődés útjában álló akadályok lebontása, a gazdasági növekedés felgyorsulása, az életszínvonal több országban tapasztalható emelkedése, a technológia rohamos fejlődése és elterjedése, a munkaerőpiac világméretűvé válása, a szolidaritás növekedése, a tudás és az információ áramlásának felgyorsulása, a globális civil társadalom kialakulása, valamint az új lehetőségek megnyílása az élet számos területén. Paradox módon azonban a globalizáció negatív következményeinek listája gyakran hosszabb és részletesebb, mint az előnyöké. E körbe tartozik például az egyes nemzetközi és államon belüli struktúrák meggyengülése és marginalizálódása, az állam és az egyén kapcsolatának fellazulása, az emberek kiszolgáltatottságának és bizonytalanságának fokozódása. Valamint az új típusú biztonságpolitikai veszélyek és kihívások megjelenése, az államon belüli konfliktusok számának növekedése, az illegális migráció fokozódása, a politikai és a vallási szélsőségek felemelkedése, a terrorizmus és a nemzetközi szervezett bűnözés megerősödése, a járványok terjedésének felgyorsulása. Továbbá a világ népességének rohamos növekedése, a globalizáció előnyeinek egyenlőtlen eloszlása, a szegények és a gazdagok közötti szakadék szélesedése, a pénzügyi

¹ E kutatási alprogramban közreműködő kutatók: Lamm Vanda (MTA Jogtudományi Intézet); Horváthy Balázs (Széchenyi István Egyetem); Pap András László (MTA Jogtudományi Intézet); Sulyok Gábor (MTA Jogtudományi Intézet); Weller Mónika (Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium)

² A globalizáció fogalmával a projekt keretében Sulyok Gábor foglalkozott, l. „Az Egyesült Nemzetek Szervezetének reformja a globalizáció emberi jogi kihívásainak tükrében” c. tanulmányt.

válságok jóformán ellenőrizhetetlen továbbgyűrűzése, a kulturális sokszínűség mérséklődése, illetve a természeti környezetben okozott károk és az éghajlatváltozás kérdése, sőt az állam és a jogi szabályozás súlyának és szerepének drasztikus csökkenése. Ez utóbbi jelenséggel kapcsolatban meg kell jegyezzük, hogy az állam és a jog szerepének mérséklődését a nemzetközi jog tudománya többnyire negatív kontextusban említi, míg a kereskedelmi jog vagy a közgazdaságtudomány művelőinek szempontjából ugyanez a jelenség inkább az előnyök közé sorolandó. Mindezek következtében megoszlanak a nézetek a globalizációs folyamat egészének kedvező vagy káros jellegét illetően, mint ahogy eltérő elképzelések láttak napvilágot a tekintetben is, hogy a jelenség spontán vagy tudatos politikai és gazdasági döntések által determinált.

A globalizáció folyamata – az államok és a nemzetközi élet egyéb szereplői mellett – az egyén helyzetére is közvetlen hatást gyakorol, és számottevő mértékben befolyásolja az emberi jogok belső jogi és nemzetközi szinten való érvényesülését. Ez a körülmény fokozott figyelmet és hatékony lépéseket igényel mind az egyes államoktól, mind pedig a nemzetközi közösség egészétől. A projekt keretében a kutatók ezen folyamatok elemzésére törekedtek.

1) A kutatások keretében feltárásra került a globalizáció és a kutatási projektben elemzett globális biztonsági kihívások emberi jogokra gyakorolt hatása, valamint a felvázolt globális problémák emberi jogi megközelítéssel történő kezelésének lehetőségei.³ Ennek érdekében egyik mellett vizsgálták, hogy a nemzetközi szervezetek dokumentumaiban és a nemzetközi emberi jogi szervek gyakorlatában hogyan jelennek meg például a szegénységgel, a migrációval, a terrorizmussal vagy a klímaváltozással kapcsolatos kérdések: mely emberi jogok megvalósulásának veszélyeztetését látják ezekben a jelenségekben, és milyen emberi jogi válaszokat javasolnak.

Az emberi jogok nemzetközi védelmének második világháborút követő fejlődése hozzájárult a nemzetközi kapcsolatokban az ember középpontba helyezéséhez, ami megnyilvánul a fenntartható fejlődés fogalmában és a humán biztonság koncepciójában is. A fejlődés nyomán az emberi jogok nyelve „közös nemzetközi nyelvvé” vált. A nemzetközi jogban a globális problémákra adott válaszokként az ún. harmadik generációs emberi jogok vagy szolidaritási jogok körének folyamatos bővülése tapasztalható. A globális problémák emberi jogi megközelítésének előnye, hogy a jogosultságok kötelezettségeket keletkeztetnek, így azok kezelése nem kegy vagy jótékonyosság kérdése, hanem az államok kötelezettsége. Ezek a jogok azonban szétfeszítik az emberi jogok hagyományos fogalmi kereteit, és a nemzetközi jogban is szükségszerűvé válik újabb jogalanyok elismerése, azaz az olyan jogalany-kezdemények, mint a nép, az emberiség vagy a jövő generációi, jogalanyiségének tisztázása és valódi tartalommal megtöltése. A „nép” és az „emberiség” jogalanyiségének fogalmi tisztázása és fejlesztése hosszú távon hozzájárulhat a harmadik generációs jogok elméletének és szabályozásának fejlődéséhez, végső soron a globális kihívások kezeléséhez. A nemzetközi emberi jogi szabályozás azonban ehhez jelenleg még nem biztosít hatékony eszközrendszert.

³ E kérdéskört Weller Mónika: „A globális biztonsági kihívások emberi jogi aspektusai” c. tanulmányában tárgyalta.

Nemcsak az anyagi jogi alapok fejlesztése szükséges – például a klímajogok vagy a környezeti menekültek jogainak elismerése tekintetében –, hanem a hatékony jogérvényesítési eljárások kiépítése is, amelyek ma még hiányoznak. Bár a szegénység elleni küzdelem emberi jogi alapjai évtizedek óta rendelkezésre állnak a nemzetközi jogban, a második generációs emberi jogok jogi jellegének elismerése körüli viták következtében még csak napjainkban sikerült kidolgozni ezekkel a jogokkal kapcsolatban az egyéni panaszjog lehetőségét biztosító fakultatív jegyzőkönyv tervezetét.

A klímaváltozás az emberi jogok széles skálájának élvezetét érinti, és a probléma kezeléséhez szükséges alkalmazkodási és csökkentési intézkedéseknek lehetnek az emberi jogokat hátrányosan érintő hatásai is. Ugyanez a helyzet a terrorizmussal, amely a demokratikus társadalom alapvető értékeit támadja, ugyanakkor a terrorizmus elleni harcban elfogadott korlátozó intézkedések is széles körben veszélyeztethetik az emberi jogok érvényesülését. Ez a felismerés a különböző nemzetközi szervezetekben olyan politikai jellegű határozatok és nyilatkozatok elfogadásához vezetett, amelyek hangsúlyozták, hogy a terrorizmus elleni harc során is tiszteletben kell tartani az emberi jogok védelmére vonatkozó normákat. Ugyanakkor felhívják a figyelmet a terrorizmus okaira, valamint a terrorizmus társadalmi infrastruktúrája felszámolásának fontosságára, különösen a társadalmi kohézió, valamint a multikulturális és a vallásközi párbeszéd előmozdítása útján.

2) Az emberi jogi kérdéseket érintő vizsgálódások egyik szegmensét képezték az Egyesült Nemzetek Szervezetében végbement reform emberi jogi vonatkozásai.⁴

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének emberi jogi reformja – a szervezetre átfogó megújítására irányuló erőfeszítések integráns részeként – a felgyorsuló globalizáció humanitárius kihívásaira adott intézményi válasznak tekintendő. A sokrétű reformtervek gyakorlati megvalósítását azonban egy közel másfél évtizeden keresztül húzódozó előkészítési és tervezési fázis előzte meg, melynek kezdő időpontjaként hozzávetőleg az 1990-es évek közepe jelölhető meg. Noha már ebben az időszakban sor került néhány intézkedés végrehajtására, ide értve az Emberi Jogi Főbiztos Hivatalának felállítását vagy a terepen folytatott munka emberi jogi dimenziójának hangsúlyosabbá tételét, ám a mélyreható reformok megindítása az ezredfordulót követő évekig váratott magára.

A szervezetet több tényező is motiválta az emberi jogi reform kidolgozása és végrehajtása során. E körben említhető az egyén jogainak védelmére szolgáló testületek és mechanizmusok hatékonyságának fokozása, a globalizáció hatására megváltozott nemzetközi környezet emberi jogi problémáinak kezelése, a változtatásokat sürgető tagállamok közreműködési hajlandóságának megőrzése, a legitimitás megerősítése, illetőleg a szervezeti túlélés biztosítása. Megfigyelhető, hogy az eddig végrehajtott reformok három nagy komponensből tevődnek össze: az elvi alapokat lefektető szemléletváltásból, az elavult struktúra megújítását célzó szerkezeti átalakításból, valamint a tágabb értelemben vett eljárási és működési modernizációból.

⁴ E problémakört Sulyok Gábor: „Az Egyesült Nemzetek Szervezetének reformja a globalizáció emberi jogi kihívásainak tükrében” c. tanulmánya dolgozta fel.

Érdekes módon, a reformtörekvések nem terjedtek ki az anyagi jog területére, de erre nem is volt szükség, hiszen az emberiség történelmében még soha sem volt ilyen magas szintű és sokrétű az emberi jogok szabályozása. Az anyagi jog organikus fejlődése természetesen a vizsgált időszakban is folytatódott, ám ez a folyamat nem sorolható a szó szoros értelmében vett emberi jogi reformok körébe. Ebben az összefüggésben említhető például a gyermek jogairól szóló 1989. évi egyezmény 2000. évi két kiegészítő jegyzőkönyvének, a kínzás, a kegyetlen, az embertelen vagy a megalázó büntetések vagy bánásmódok tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény 2002. évi kiegészítő jegyzőkönyvének, a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló 2006. évi egyezménynek és kiegészítő jegyzőkönyvének, a személyek erőszakos eltüntetésének tilalmáról szóló 2006. évi egyezménynek, vagy az 1966. évi Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2008. évi kiegészítő jegyzőkönyvének az elfogadása.

Az Egyesült Nemzetek emberi jogi reformja ígéretes, progresszív szellemiséget tükröző elképzelésekre és tervekre támaszkodott, melynek kidolgozásában nemcsak az államok, hanem egyéb nem állami szereplők is tevékeny szerepet játszottak. A nemzetközi közvélemény felfokozott, gyakran irreális elvárásai közepette azonban a reformok gyakorlati kivitelezése esetenként „felemás” módon ment végbe. Az eredeti elképzelések egy része csak a könnyebb ellenállás irányába való elmozdulás révén, vagy számottevő „felvizezés” árán jutott el a megvalósulás fázisába. Kiváló példa erre az Emberi Jogi Tanács – Alapokmány módosítását nélkülöző – életre hívása, vagy a védelmi felelősség elvének gyengített formában történő elismerése.

Bár a szervezeti alkalmazkodás többféle formát ölthet, az eddig végrehajtott reformok ismeretében olybá tűnik, hogy az Egyesült Nemzetek nem a struktúra egyszerűsítésével és decentralizálásával, vagy a problémákhoz közel telepített döntéshozatallal próbál igazodni a globalizált világ instabil és heterogén szervezeti környezetéhez. Mint hogy a határozott értékeléshez még viszonylag kevés gyakorlati tapasztalat áll rendelkezésre, sőt az eddigi erőfeszítések sokszor ellentmondásos eredményre vezettek, kérdés, hogy a választott megoldások milyen mértékben lesznek alkalmasak a kitűzött célok elérésére. Ne feledjük azonban, hogy a reform sokrétű és időigényes folyamat, melynek jövőbeni kiteljesedésével remélhetőleg kedvező irányba mutató elmozdulást tapasztalhatunk az államok magatartása és az emberi jogok univerzális védelme terén.

3) A kutatások keretében sor került a rendészeti-, különösen a terrorizmus elleni harc során alkalmazott nemzetbiztonsági intézkedések kiszervezése módszertanának vizsgálatára is.⁵ Ennek keretében elemezték a rendvédelmi szervek hatáskörbővítését, különösen a terrorizmus elleni harc során életbe léptetett különböző biztonsági intézkedéseket, valamint ezek hatását a különböző nem állami szereplőkre. A téma azért fontos, mert két, alkotmányos és emberi jogi szempontból önmagában is jelentős folyamat összekapcsolódásáról van szó: a magánszféra korlátozásának hagyományos kérdése mellett ugyanis valójában a rendészeti feladatok privatizálásának, kiszervezésének régóta tartó folyamatában egy új szakasz jelenik meg, és a folyamat kétirányúvá válik. A privátszféra egyfelől áldozata azoknak a terrorizmus elleni harc égisze alatt folyamatosan bővülő

⁵ Ezt tárgyalja Pap András László: „Megjegyzések a rendészeti-, különösen a terrorizmus elleni harc során alkalmazott nemzetbiztonsági intézkedések kiszervezésének módszertanához” c. tanulmánya.

nemzetbiztonsági ellenőrzési mechanizmusoknak, amelyek például a légi társaságokat, bankokat, internetszolgáltatókat, telefontársaságokat terhelő, a rendészeti szervekkel történő együttműködési kötelezettségeket írnak elő. Másfelől ugyanakkor egyes jelentős iparágat képviselő, elsősorban az információs-technológiai szektorban működő cégek számára mindez rendkívül lukratív üzleti lehetőségeket is hordoz magában, s így egyes vállalatok és iparágak a folyamat kedvezményezettjeivé, sőt katalizátorává is válnak. Ráadásul mindeközben a terrorizmus elleni harc sajátos pszichológiai környezetében az alapjogi és a jogpolitikai elemzések többsége nem jut túl a „szabadság versus biztonság” elméleti, és meglehetősen doktriner vitájánál, azzal együtt, hogy adottnak veszi, a „szabadság” és a „biztonság” zéró összegű játék, a „biztonság” fogalmát kritika nélkül azonosítja a kormányzat vagy a szakpolitika által javasolt különböző biztonsági intézkedésekkel, azok valós hatásának és társadalmi költségeinek vizsgálata nélkül.

Annak ellenére, hogy az egyes intézkedések alkotmányosságának megállapításához alkalmazott „szükségesség-arányosság” alapjogi teszthez egyébként logikailag ez elengedhetetlen lenne. Ezt a helyzetet a jogalkotók ki is használják: a hatékonyság és az outsourcing eredeti logikáját megtörve nem (csak) akkor fordulnak a privátszférához, ha az olcsóbban vagy jobban tud egy-egy állami feladatot ellátni, és nem (csak) akkor írnak elő együttműködési kötelezettséget, ha ezt valamilyen konkrétan meghatározott bűnmegelőzési vagy nemzetbiztonsági cél indokolja, hanem e követelményeket gyakran a magánszektor egyes szereplőinek tevékenységéhez, azok szolgáltatásaihoz igazítják.

A kérdéskörrel kapcsolatban áttekintésre került néhány, a rendészeti és nemzetbiztonsági feladatok kiszervezésével, a magánszférára hárításával kapcsolatos általános kérdés, s vizsgálták a rendészeti kiszervezés, különösen a terrorizmus elleni harc során bevetett eszközök hatékonyságát. Az elemzés során különbséget kell tenni a „kógens” és a „diszpozitív” rendészeti kiszervezés esetei között. Az elhatárolás alapja az, hogy a magánszféra köteles-e partnerként közreműködni a nemzetbiztonsági, bűnmegelőzési intézményrendszer működtetésében (ilyenek a bankszektort, a légi társaságokat vagy a szolgáltatóipar egyéb szereplőit érintő adatszolgáltatási és adatfelvételi, adatelemzési kötelezettségek), avagy azt piaci alapon, profitért, önkéntesen végzi. Amíg a „kógens kiszervezés” esetében van némi esély arra, hogy a többletfeladatok miatt elégedetlen piaci szereplő partner esetleg kezdeményező abban, hogy jogi úton, vagy akár a közéleti nyilvánosság előtt vitára kerüljön sor egy-egy intézkedés hatékonyságáról (és ezáltal alkotmányosságáról), az üzleti érdekeltség megjelenésével ennek valószínűsége minimalizálódik.

4) A kutatók a globalizációval összefüggésben bizonyos külgazdasági kérdésekkel is foglalkoztak.⁶ Így vizsgálták, hogy az államok között kialakult külgazdasági kapcsolatokon belül az egyes termelési tényezők, javak áramlását milyen faktorok befolyásolják. Nyilvánvalóan – már csak terjedelmi korlátok miatt sem – vállalkozhattak az összes tényező hiánytalan felleltározására, hanem csak azokkal a tényezőkkel foglalkoztak, amelyek az államok közötti külgazdasági kapcsolatok normatív kereteinek homlokterében állnak. Más szóval, arra keresték a választ, hogy a globális külgazdasági rend-

⁶ A projekt keretében ezt Horváthy Balázs dolgozta fel „A globális külgazdasági rendszer az Európai Unió nézőpontjából” c. tanulmányában.

szernek normatív keretet biztosító *globális külgazdasági jog* kialakítása milyen szempontok figyelembevételével történik.

A vizsgálódások kiindulópontja az a hipotézis volt, hogy a globális külgazdasági jog a meghatározó tényezőkről kialakított *kettős* – globális és lokális szintű – *kompromisszum* eredményeként nyeri el végső arculatát. A globális gazdaság rendszerének meghatározó, részleteiben vizsgált sajátossága a szabadság adott időpontban fennálló mértéke. Ebben az értelemben felfogott *külgazdasági szabadság* olyan szimbolikus fogalom, amely megmutatja, hogy a rendszeren belül az egyes tényezők (árak, szolgáltatások, anyagi értéket képviselő jogok stb.) áramlása milyen mértékben akadályozott. A *szabadságot elősegítő tényezők* között említésre került egy objektív, illetve egy szubjektív jellegű körülmény. Az első tényező, amely objektív jelenséggként járul hozzá a szabadság kiteljesedéséhez, maga a *globalizáció* folyamata. A szabadságot kiteljesítő, szubjektív tényezőként a *szabadkereskedelmi politika* jelenik meg, amely annak okán „szubjektív”, hogy e kereskedelempolitikai eszmerendszer alapvetően választás eredménye, egy adott állam gazdaságpolitikájának kialakítása során mérlegelhető szempontrendszer. Az előzőekhez képest ellentétesen ható tényezők a *szabadság korlátozását* tehetik indokolttá. Az ehhez köthető megfontolások közül a *gazdaságpolitika* hatásain túlmenően a *versenypolitika*, a *kül- és biztonságpolitika*, a *környezetvédelmi politika*, a *szociálpolitika*, a *fogyasztóvédelem-politika*, valamint a *kultúra-politika* korlátozást alátámasztó szempontjait elemezték. Erre támaszkodik az a megállapítás, hogy a szabadságot elősegítő és a korlátozást megalapozó tényezők eredménye a *külgazdasági rendszer relatív szabadsága* és e relatív szabadság az, ami kifejeződik majd a globális külgazdasági jog konkrét normáiban.

2. A GAZDASÁGI BIZTONSÁG ÉS A VÁLLALATOK TÁRSADALMI FELELŐSÉGVÁLLALÁSA A GLOBALIZÁCIÓ VILÁGÁBAN⁷

2.1. A GAZDASÁGI BIZTONSÁG ÁTÉRTÉKELŐDÉSE A GLOBÁLIS VILÁGBAN⁸

Az 1980-as évekre a biztonságpolitika fogalma már túllépett a kizárólagos védelempolitikai megközelítésen, s a biztonság egyre sokrétűbb, a gazdaság, a társadalom és a politika majd minden területét átfogó fogalommá vált. A XXI. századra egyre fontosabbá váltak a biztonság gazdasági elemei, bár a *gazdasági biztonság fogalma napjainkra még messze nem egyértelmű*. A *gazdaság biztonságpolitikai szerepének megnövekedése*, s a gazdasági folyamatok abszolút meghatározó jellegűvé válása az *1990-es években megkezdődött globális világgazdasági korszakhoz kapcsolható*. A mindent átfogó globális világgazdaság kialakulásával immár vitathatatlan, hogy napjaink politikai-társadalmi viszonyai a globális gazdasági folyamatok nélkül nem értelmezhetők. Sőt a korábban egyértelműnek vélt gazdasági fogalomrendszerek is átértékelődnek.

⁷ E kutatási alprogramban közreműködő kutatók: Bernek Ágnes (Harsányi János Főiskola); Svéhlik Csaba (KHEOPS Automobil-Kutató Intézet); Varsányi Judit (Harsányi János Főiskola).

⁸ E kutatási témakör legfontosabb eredményeiből Bernek Ágnes készített tanulmányt.

A gazdasági biztonság korábban is, de napjainkra egyértelműen geopolitikai fogalomként is vált. Míg korábban a geopolitika a militarista területi terjeszkedés politikai megalapozását szolgálta, addig a nemzetközi szakirodalomban egyre elterjedtebb az ún. kritikai geopolitika, amely immár gazdasági tartalommal bír, s már igen gyakran geogazdaságnak vagy geoökonómiának is nevezik. E kritikai geopolitika alaptétele immár az, hogy a globális gazdasági folyamatok nélkül napjaink geopolitikai viszonyai nem értelmezhetők. Ezt talán azzal az egyszerű példával is szemléltethetjük, hogy míg korábban egy nagyhatalom politikai fontosságát jellemezhetjük azzal, hogy költségvetésének mekkora részét fordítja fegyverkezésre, addig az 1990-es évekre a nagyhatalmak világpolitikai szerepkörét egyre inkább világ gazdasági jelentőségükkel azonosítjuk. E kritikai geopolitika, vagyis geoökonómiai irányzat világpolitikai alkalmazását William J. Clinton 1993-ban elhangzott elnöki beiktatási beszédétől számítjuk. Ennek az ún. Clinton-doktrínának az alaptételei a következők: az új nemzetközi rend alapja a gazdaság elsődlegessége; bármilyen politikai célt legegyszerűbb gazdasági úton elérni; az amerikai külpolitika célja az amerikai transznacionális vállalatok világméretű elterjedésének elősegítése; az USA feladata a világ békéjének és biztonságának fenntartása; legfőbb cél az unipoláris (egyközpontú), az atlanti-erőtérből irányított világpolitikai rendszer megeremtése és fenntartása. Így a világpolitika lényegi irányzata az ún. atlantizmus.

Az általános gazdasági közfelfogás szerint a globális gazdasági folyamatok már nem elsődlegesen a nemzetgazdasági térszinten szerveződnek, sőt a nemzetállamok egyre inkább elvesztik korábbi domináns politikai-gazdasági szerepüket. *Geopolitikai értelemben viszont a globális világpiac mint legfőbb térségi szint alapját egyértelműen a világ vezető nemzetgazdaságai jelentik.*

A geopolitikai erőviszonyok alapja a vitathatatlan amerikai gazdasági fölény, ugyanis messze az USA a világ legnagyobb gazdasági hatalma, a világ összes GNI értékének 26%-át állítja elő egyedül maga az amerikai gazdaság. A „gazdasági nagyhatalmi lét” fontosságára utal az is, hogy a világ összes GNI értékének több mint 50%-át a világ öt legnagyobb nemzetgazdasága állítja elő. A világ gazdasági dominancia másik alapja az, hogy a világ közel 200 „nemzetgazdasági egysége” közül mindössze 20 nemzetgazdaság termeli meg a világ összes GNI értékének több mint 80%-át.

A gazdasági nagyhatalmak vizsgálata mellett azonban felmerül a kérdés, hogy *milyen típusú nemzetgazdaságok a „legbizonytalanabbak” gazdasági szempontból?* Kutatási eredményeink szerint a következő tényezők járulnak hozzá a gazdasági „bizonytalansághoz”:

- földrajzi helyzet: tranzitország, viszonylag sok országgal határos, „land-locked”
- szárazfölddel körülvett ország, félperiférikus földrajzi helyzet;
- a nemzetgazdaság mérete (GNI): közepes vagy kis méretű nemzetgazdaság;
- a nemzetgazdaság fejlettségi szintje (GNI/fő): közepes vagy alacsony fejlettségi szint;
- a nemzetgazdasági nyitottsága: extrém módon nyitott nemzetgazdaság (FDI inward stock/GDP); összes külső adósságállomány/GDP);
- a valuta nemzetközi megítélése: gyenge nemzeti valuta, sebezhető nemzeti pénzügyi rendszer.

Magyarország mindig is *tranzitállam* volt, s jelenleg is az, a közép- és a kelet-európai térség stratégiai földrajzi helyzettel rendelkező országa. *Napjaink néhány geopoliti-*

kai tényezője mégis abban az irányba hat, hogy fennáll annak a lehetősége, hogy ütközőállammá válhatunk:

- *Az amerikai geopolitika korábban vitathatatlanul hazánkat tekintette a közép- és a kelet-európai térség stabilizáló erejű államának (bár a 2006. évi szeptemberi–októberi belpolitikai események valószínűleg már megváltoztatták Magyarországnak az amerikai geopolitikában betöltött igen „előkelő” helyzetét);*
- *Egyre inkább fennáll a lehetősége és a veszélye is annak, hogy hazánk a jövőben még inkább Oroszország gazdasági érdekszférájához (is) fog tartozni. A geopolitikai veszélytényezők maguk után vonhatják, hogy Magyarország az amerikai és az orosz geopolitikai törekvések ütközőállamává válhat. Ez természetesen függ az amerikai és az orosz politikai tárgyalásoktól, valamint attól is, hogy az Európai Unió milyen Oroszországgal kapcsolatos külpolitikai stratégiát dolgoz ki. Ezért kiemelt kormányzati célkitűzéssé kell válnia a stabil, lehetőség szerint kiszámítható magyar–orosz gazdasági és politikai kapcsolatok megteremtésének, amelynek keretében kiváló földrajzi helyzetünkől eredő előnyeinket érvényesíteni tudjuk.*
- *A közép- és a kelet-európai térségben egyre erősebb az egyes országok és az egyes vállalatok közötti gazdasági (és politikai) verseny. Mivel a régió vállalatai előbb-utóbb „kinövik” a hazai piacukat, így a jövőben is várható olyan vállalati fúzióra irányuló kísérlet, mint az osztrák OMV korábbi MOL-ra irányuló folyamatos vállalati felvásárlási törekvései. Az orosz érdekszféra megerősödésére, és az OMV MOL-ra irányuló felvásárlási törekvéseinek egyértelmű végére utal, hogy 2009. év áprilisában az OMV a MOL-ban lévő 21,22 százalékos tulajdoni arányát eladta az orosz Surgutneftegaz-nak. Ez egyben azt is jelenti, hogy hazánk legnagyobb vállalata több mint 20%-ban már orosz érdekeltség.*

A globális világgazdasági értelemben kis piacnak számító nemzetgazdaságunk kiemelten nyitott a világgazdaságra. EU-tagságunk révén a nemzetközi környezet jövőbeli hatásai jobban előre jelezhetők, mint korábban, de hazánk még messze nem képes az egységes európai piacból származó lehetőségekkel élni. A nemzetgazdasági nyitottság hagyományos mutatója az exportkoefficiens értéke. Hazánkban 2007-ben az áruk és szolgáltatások exportjának értéke 78%-a volt a GDP mutatójának. Vagyis hazánk GDP-jének közel 80%-a az exporton, a külgazdasági kapcsolatokon keresztül realizálódik. A nemzetgazdasági nyitottság másik mutatója, hogy a hazánkban lévő összes külföldi működőtőke-állomány hány százaléka az ország GDP-jének. 2007-ben a Magyarországon lévő összes külföldi működőtőke-állomány értéke már közel 97 milliárd USD-nek felelt meg, s ez több mint 70%-a volt hazánk összes GDP értékének. A KSH felmérése szerint a magyar vállalati vagyon mintegy 45%-a külföldi befektetők tulajdonában van. A külföldi tulajdonú társaságoknak igen nagy súlya van hazánk külkereskedelmi folyamataiban, mind a magyar export, mind a magyar import közel 80%-át a külföldi tulajdonú vállalatok bonyolítják le.

Hazánk geopolitikai törekvéseinek és gazdasági biztonsági szempontból igen kedvező tendencia, hogy míg korábban hazánk kizárólag működőtőke-importáló ország volt, addig napjainkra már működőtőke-exportáló állammá is vált. 2007-re a magyar működőtőke-kivitel értéke meghaladta a 18 milliárd USD értéket! 2007-ben egyébként a magyar működőtőke-export éves értéke már több mint 70%-a volt a magyar

működőtöke-import értékének! A legnagyobb magyar vállalatok számára kényszer a határokon túli terjeszkedés a szűkös magyar piac miatt. Most még a magyar vállalatok versenyelőnyben vannak e téren a régió országainak többi vállalatához képest, de *a jövőbeli helyzet szempontjából a többségi magyar tulajdonú vállalatok regionális aktivitását kormányzati szinten is támogatni kell.* Azért is, mert így a magyar nemzetgazdaság a földrajzi határokon keresztül bővíthető, amely létérdeke a globális szinten kicsinek számító nemzetgazdaságunknak.

Hazánk gazdasági biztonságát veszélyeztető egyik kiemelt tényező, hogy a magyar gazdaság fejlődése, kiemelkedő világpiaci nyitottsága nem járt és jelenleg sem jár együtt a belső nemzetgazdaság fejlődésével, sőt az ún. duális gazdaság megléte – vagyis a túlnyomórészt világpiacra termelő külföldi tulajdonú vállalatok és az elsődlegesen hazai piacra orientálódó, egyre nehezebb helyzetbe kerülő kis- és középvállalatok egymás mellettsége, nem szerves egysége – egyértelműen igazolható.

A jövőben gazdasági biztonságunk már nem választható el az átgondolt kis- és középvállalkozásokat fejlesztő gazdaságpolitikától és a szociális biztonságtól. Ugyanis ezek hiánya esetén olyan súlyos belpolitikai problémák alakulhatnak ki, amelyek már rövidebb távon is veszélyeztetik Magyarországot külföldi befektetők általi megítélését, s fennáll a veszélye annak is, hogy hosszabb távon gazdasági globalizáltságunk mértéke jelentősen romlani fog. Ugyanis, ha a magyar társadalomban minél tovább nő azok száma, akik a globalizációnak kizárólag csak a negatív hatásait érzékelik, saját maguk nem rendelkeznek azokkal a képzettséggel és készségekkel, amelyek révén maguk is be tudnának kapcsolódni a globális világ gazdaságba, sőt saját személyes életük terén csak szociális helyzetük bizonytalanságát érzik napról-napra, akkor ez az egész magyar társadalomra, hazánk biztonságára nagyon súlyos következményekkel járhat. Hazánkban 3 millió főre becsülik (ez hazánk lakosságának közel 1/3-a (!) a létminimum alatt élők számát, s ezen belül is 25-30 ezer főre a hajléktalanok számát.

Globális versenyképességünk javítása és a társadalom szociális biztonságának egyidejű megteremtése ugyanakkor nagyon nehéz feladat napjainkban, hiszen az egyik legfontosabb maastrichti konvergencia-kritérium teljesítése, a költségvetési deficit csökkentése megszorításokkal, a társadalmi ellátórendszerek reformjával jár együtt, amely rövid távon pontosan a globális sikerességből kimaradt társadalmi rétegekre jár a leg-súlyosabb hatásokkal. Mindez – ellenkező irányú kormányzati szociális politika hiányában – az ország további politikai megosztottságát növelheti, sőt a szélsőjobb oldali irányzat megerősödését is maga után vonhatja (vonja).

2.2. VÁLLALATOK TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁSA (CSR) A NEMZETKÖZI AUTÓIPARBAN⁹

A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (angolul: Corporate Social Responsibility, rövidítve „CSR”) koncepciója azt jelenti, hogy a vállalatok önkéntesen szociális és környezeti szempontokat, megfontolásokat integrálnak üzleti működésükbe, és ilyen elvek fényében alakítják kapcsolataikat mindazokkal, akiket ténykedésük érint, illetve akik kihatással vannak az üzletmenetre. Az eltérő értelmezések ellenére a „CSR”-jelenségnek vannak széles körű konszenzuson nyugvó közös fogalmi elemei. Ezek:

⁹ A témakör kutatásával Svéhlik Csaba foglalkozott és írt azonos című tanulmányt.

- A szociális felelősség nem pusztán a fennálló jogi követelmények, szabályok teljesítését jelenti, éppen ezért alapvető szempont az önkéntesség;
- a „CSR” ugyanakkor nem valamilyen jogszabályi pótlék, inkább kiegészíti, semmint felváltja a jogalkotást és a szociális párbeszédet;
- a „CSR”-tevékenység nem szabadon választható ráadás, egyfajta plusz a vállalat alapvető tevékenységéhez képest, hanem ahhoz szorosan kapcsolódik, és illeszkedik a cég üzleti stratégiájához. Tehát lényegében nem is annyira eszköz, mint inkább hozzáállás, ügyintézési mód, vagyis a vállalatvezetés egyik lehetséges útja;
- a „CSR” szervesen kapcsolódik a fenntartható fejlődés ideológiájához, de nem jelentheti a közfeladatok áthárítását a magánszektorra.

A globális autóipar „CSR”-on a fenntartható fejlődés üzleti vállalkozások általi figyelembe vételének a gyakorlati alkalmazását érti. Természetesen a társadalmi felelősségvállalás mint eszme már régóta jelen van a szektorban. Az autógyárak kisebb-nagyobb mértékben mindig is figyelmet fordítottak a természeti és szociális környezetükre. Új az egészben az, hogy e tevékenységeket a vállalati társadalmi felelősségvállalás koncepcionális ernyője alá gyűjtik össze.

Tartalmában a „CSR” dinamikus folyamatként jellemezhető, amelyre mind a piaci tendenciák, mind a menedzserek hatással vannak, kulturális és történelmi hagyományok által formált és megalkotott, és figyelembe veszi bárhol a világban a mindenkori telephelyek lokális sajátosságait. Így például számos fejlődő országban (Brazília, Mexikó, Dél-Afrika, India, Kína stb.), ahol az autógyárak jellemzően telephellyel rendelkeznek, az AIDS elleni küzdelem, az utcagyerekeknek való segítségnyújtás vagy éppen az analfabetizmus elleni kampány ugyanolyan jelentőséggel bír, mint a gazdagabb országokban kielégítő számú gyakorlati képzőhely kialakítása, ami persze már egy más szintű „CSR”-tevékenységet igényel.

Ahogy egy tudomány vagy eszmeiség fejlődik, egyre összetettebbé válik, úgy kell azt a könnyebb modellépítés miatt részekre bontani. A marketinghez, a PR-hoz – a példákat folytatni lehetne – hasonlóan a „CSR”-t is két részre lehet bontani a nemzetközi autóipart tekintve, belső és külső „CSR”-ra. A könnyebb tárgyalhatóság és szemléltethetőség miatt azonban talán célszerűbb megkülönböztetni a cégen belüli és kívüli társadalmi felelősségvállalási tevékenységeket, így is van valamennyi átfedés a két rész között. E részek még további alrészekre is bonthatóak. Így teljessé vált a modellünk a nemzetközi autóipar társadalmi felelősségvállalási tevékenységeit illetően:

- A nemzetközi autóipar cégen belüli felelősségvállalása
- A nemzetközi autóipar cégen kívüli felelősségvállalása – a „bűvös 10-es” (a „CSR” területei)

A belső „CSR” keretein belül a nemzetközi autóipar egyes autógyárjai vállalják, hogy fejlődésüket valamennyi tevékenységi területen a társadalmi szempontból felelőségteljes cselekvési elvekre és viselkedésre alapozzák minden olyan országban, ahol jelen vannak.

Mindenképpen elmondható, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) standardjainak, az ENSZ emberi jogok egyezményének, az OECD nemzetközi cégekre vonatkozó irányelveinek és hasonló magatartási kódexeknek a betartása a szektorban – néhány sajnálatos negatív példától eltekintve – nem kérdésesek. E standardok az autó-

ipar számára a felelősségteljes üzleti működés szükséges, de nem kielégítő keretét adják. A szektor már régen túllépett mindezen és a gyárak egyre nagyobb mértékben dolgozzák ki a saját, igen széles körű „CSR”-tevékenységi körüket.

Ha összefoglalni szeretnénk, hogy a nemzetközi autóipar mely külső területeken vállal társadalmi felelősséget, akkor az alábbi „bűvös 10”-esre kell fókuszálnunk. Ezen alkotóelemek nagyjából lefedik a „CSR” célterületeit:

- Globalizációs hatásokban való részvétel.
- Természetvédelem (pl. nemzeti parkok támogatása).
- Környezetvédelem (zaj, károsanyag-emisszió, recycling).
- Közlekedési biztonság javítása (pl. közlekedési parkok létesítése).
- Kultúra és történelmi emlékek támogatása.
- Tehetségek támogatása (ezzel a kutatások gyorsítása).
- Különböző képzések támogatása és szervezése.
- Társadalmi szegmensek támogatása (gyerekek, idősek stb.).
- Egészséges életmód népszerűsítése.
- Dialógusok szervezése (konferenciák, fórumok, párbeszéd, szerződések stb.).

Nagyon fontos, hogy a társadalmi felelősségvállalás közvetlen illetékességgel bírjon a teljes autóipari láncolat egészének (K+F tevékenység, gyártás, kereskedelem és vevőszolgálat) tekintetében, a finanszírozási és szállítási-logisztikai tevékenységek, valamint a meglévő és a jövőbeni telephelyek vonatkozásában is, függetlenül attól, hogy mekkora tulajdoni arányt képvisel az adott cégben. Kiemelt fontossággal bír, hogy ne csak maguk az autógyárak, hanem a beszállítók, az alvállalkozók, a különböző szolgáltatásokat nyújtók és az értékesítést végzők is tegyék magukévá a „CSR” szemléletét.

2010–2012-től a gépkocsi értékének mindössze 20-25%-át fogják előállítani maguk az autógyárak, a fennmaradó nagyobbik rész pedig a beszállítóknál fog készülni. Kényszerű költségtakarékossági szempontok miatt az autógyárak a jövőben főként márkaalkotással és vevőkapcsolat-ápolással kívánnak foglalkozni, az adott márka vevői hűségének biztosítása érdekében.

A „CSR”-t tekintve az a paradoxon az egészben, hogy míg az autógyárak arra törekcsenek, hogy minél erőteljesebben kevesebb területre, főként a kulcskompetenciájukra fókuszáljanak, addig a vállalati társadalmi felelősségvállalás miatt kénytelenek olyan tevékenységekkel is foglalkozni, amelyek nem tartoznak a szorosan vett funkcióik közé és amelyek jelentős összegeket emésztenek fel. Természetesen az autógyárak, mint profitorientált érdekeltségek, mindezt hosszú távú gondolkodásmóddal teszik, hiszen a „CSR” egyes elemei a vevőket az adott márkához tudják kapcsolni a vásárlásaik által.

Az autóipari szektor a hazai ipar szerkezetében is nagy jelentőséggel bír, így a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának elemzésekor akkor kapunk teljes képet, ha a dokumentumokon és esettanulmányokon alapuló vizsgálódásokat egy szisztematikus empirikus (primer) kutatás is kiegészíti. E harmadik kutatási szint lehet ugyanis alkalmas arra, hogy átfogó képet adjon a hazai vállalati adományozás nagyságrendjéről, szerkezetéről, s adalékokkal szolgáljon a jelenség motivációs és érdekháttérének feltárásához.

2009 tavaszán 79 hazai és külföldi tulajdonú autóipari cégnél készítettünk kérdőíves felmérést és interjút, amely vállalatok földrajzilag Magyarország minden főbb régióját (Budapest, Dunántúl és Tiszántúl) reprezentálják.

A kutatásban ezen empirikus kutatás eredményeit is összefoglaltuk. Az autóiipari vállalatok reprezentatív mintavételen alapuló vizsgálatára alapozva a kutatás során az alábbi két fő kérdéskör elemzésére tettünk kísérletet:

1. Mennyire elterjedt ma Magyarországon az autóiipari szektorban a vállalatok társadalmi felelősségvállalásán belül a vállalati adakozás, jótékonykodás? Milyen a cégek tényleges adományozói magatartása? Mi jellemzi a támogatást nyújtó és az attól elzárkózó cégeket?
2. Milyen célok, értékek és indítékok vannak hatással ennek a magatartásnak az alakulására? Milyen szorosak és mennyire civilizáltak a kapcsolatok a potenciális adományozók és a támogatást keresők között?

A kutatási projekt keretében a vállalatok társadalmi felelősségvállalásával kapcsolatosan végeztünk mind primer, mind szekunder kutatásokat a nemzetközi autóiipar példáján. Mindezt kiegészítettük egy nagymérvű empirikus kutatással, amelyet a hazánkban tevékenykedő autóiipari cégek körében végeztünk. Összefoglalásként megemlítünk néhány kutatási eredményt.

Az alábbi trendek jellemzők a vállalati társadalmi felelősségvállalás tekintetében a nemzetközi autóiiparban:

- szerteágazó, széles sprektumon mozgó „CSR”-tevékenységek
- egyre növekvő „CSR”-büdzsék az egyes gyártóknál
- vállalati szintű „CSR”-politikák kialakítása
- a stratégiai gondolkodás erősödése a „CSR” fontosságát illetően

A hazai autóiipari vállalatok jelentékeny részéről valóban az derült ki, hogy hajlandó pénzbeli és/vagy természetbeni támogatással segíteni a külső, részben nonprofit szervezeteket. A támogatásokra vonatkozó döntések főleg a szolidaritási elv mentén és érzelmi alapokon születnek. Az autóiipari vállalatok csak ritkán mérlegelik objektív kritériumok szerint, a vállalati érdekek figyelembevételével a kérelmezők jó hírét és az ajánlott program minőségét.

A cég első számú vezetőjének nem egyszerűen számottevő, hanem döntő és szinte kizárólagos befolyása van a támogatáspolitikai alakítására. A segítségben részesített szervezetek kiválasztását még a viszonylag nagyméretű autóiipari vállalatoknál is a vezetők személyes preferenciái határozzák meg.

A vállalati döntéshozók indítékai rendkívül szoros rokonságot mutatnak az egyéni adományozók motivációjával. Egyelőre igen kevés jele van annak, hogy értékrendjük számottevően különbözne az átlagemberétől, hogy fontosabb lenne számukra a racionális viselkedés és a formai követelmények betartása, mint az egyéni adományozók esetében. Az adományozási prioritások nem mutatnak szoros összefüggést az adott cég tevékenységével. A támogatások nagy része a gazdaság valamennyi területéről az egészségügyi és a szociális szférába áramlik. A szűkebb környezet (kisváros, kistérség) segítségét célzó vállalati adományok valóban gyakoribbak azoknál az autóiipari cégeknél, amelyek kisebb településeken működnek. A helyi közösségbe való beágyazódás érzékelhetően növeli az adományozási hajlandóságot.

A mai magyar gyakorlatot elsősorban az etikai modell határozza meg. Az autóiipari szektorban a cégek alapvetően szolidaritási megfontolásokból adományoznak, s egyelőre még nem jutottak el annak tudatosításáig, hogy a hagyományos jótékonykodáson

túl kockázatviselőként is érdemes a környezetükben felmerülő társadalmi problémák megoldásáért anyagi áldozatokat és felelősséget vállalniuk. Valamennyi (civil, üzleti és állami) szereplő közös erőfeszítésére lenne szükség ahhoz, hogy a sok, vitathatatlanul jó szándék találkozásából a szektorok a jelenleginél hatékonyabb és intenzívebb együttműködése alakuljon ki.

A fenti jellemző nemzetközi és hazai tendenciák alapján mindenképpen jó hír, hogy a „CSR” egyre inkább beépül az autóiipari cégek tudatába, követendő példát mutatva más szektorok és minden fogékony ember számára, hiszen a vállalati fejlődéshez a XXI. században már e szellemiség hitvallása is hozzátartozik.

2.3. TÁRSADALMI FELELŐSSÉG A 100 KISTIGRIS E-ARCULATÁBAN¹⁰

Az internetes KKV-kutatás kiemelt célja az volt, hogy összehasonlítható módon mérje fel az általa kiválasztott vállalatok társadalmi felelősségének különféle jól érzékelhető megnyilvánulásait egy szűkebb, de valamilyen fontos szempontból egységesen kezelhető KKV-kör gyakorlatában. A szerző a munka megalapozásaként olyan korábbi kutatásokat tekintett át, amelyek a vállalati etika és a társadalmi felelősség vállalati értelmezésével, és a megkérdezett vállalatok elkötelezettségének jellegével foglalkoztak, de kevésbé vizsgálták azt, hogy konkrétan mi mindenben nyilvánul meg ez az elkötelezettség, hogyan hat az üzleti tevékenységre, és ezt mennyiben támogatja egyes vállalatok internetes kommunikációja.

A *résztanulmány gyakorlati részében bemutatott internetes KKV-kutatás* a vállalatok társadalmi felelősségének egyes kiválasztott, jól érzékelhető megnyilvánulásait méri fel összehasonlítható módon egy szűkebb, de bizonyos szempontokból egységesen kezelhető hazai KKV-kör gyakorlatában. A vállalatok társadalmi felelősségének szakirodalmi áttekintésére építve a legsikeresebb hazai KKV-k körében elvégzett internetes tartalomkutatás eredményét foglalja össze, a kutatás folytatására irányuló elképzelésekkel, javaslatokkal.

A kutatás a „100 kistigris” néven mára széles körben elismertté vált *Coface-Üzlet-társ felmérés publikus adatait használja fel szekunder adatforrásként* az adatbázis rangsorainak kiegészítésével, összehasonlító elemzésével, majd kiválasztja az adatforrásban szereplő 100 KKV-ból azokat a cégeket, amelyek honlappal rendelkeznek, egy átfogó, részletes internetes tartalomkutatás keretében megjelenő CSR-elemek feltárására és összehasonlító értékelésére. Az adatforrásban valós cégnevek szerepelnek linkek formájában, amelyek az egyes cégek adatlapját hívják be a fő tevékenység, székhely, alapítási év és néhány egyéb adat megjelölésével.¹¹

A kutatási tanulmányok eredményeinek felhasználása *szekunder forrásként* azért biztató megoldás, mert ezekből *áttekinthető, hogy az adott témában mi mindent vizsgáltak már*. Érdekes statisztikák lelehetők fel például arról, hogy a vizsgált cégeknek hány százaléka miként vélekedik a társadalmi felelősség fogalmáról, annak intézményeiről, a társadalmi elkötelezettség fontosságáról. Az adatvédelem és a cégek üzleti

¹⁰ E kutatási témakört Varsányi Judit dolgozta fel tanulmányában.

¹¹ A felmérés honlapja, <http://100kistigris.hu/index.html?page=list&year=2008>. A dinamikus táblázat forrása: http://100kistigris.hu/index.html?page=list&year=2008&sort_by=5&order_by=-1

érdeke miatt azonban ritka az olyan információ, hogy egy-egy tudományos vagy üzleti célú felmérésben például konkrétan mely cégek szerepeltek, mely cégek viselkedtek vagy vélekedtek az átlaghoz képest igen eltérő módon, és MIÉRT. Így azután az összehasonlítást célzó kutatások lehetősége nagyrészt kizárt. A kutatás ezért is törekedett arra, hogy *az eddigi kutatási eredményektől eltérő kérdésekre* keresse a választ, amelyeket ilyen közelítésben, a társadalmi felelősség témakörével összefüggésben mások még nem érintettek. Így került sor a kis- és középvállalkozások kiválasztott körének „*e-arcuatelemzésére*”, azaz internetes honlap-üzeneteik célzott vizsgálatára – a társadalmi felelősség jegyeinek keresésére, értékelésére és értelmezésére.

A résztéma kutatásának *célirányait* a következők képezték:

- A 100 kistigris háromféle rangsorának összehasonlítása a mutatók alapján.
- A többféle eredeti és saját rangsor összehasonlítása.
- Üzleti aktivitási mutatók és életkor-rangsor kiszámítása, és a cégek újra rangsorolása e mutatók alapján.
- A 100-as céglista összes cégének honlapelemzése előre kidolgozott, tesztelt, majd finomított sokféle tartalmi, vonzerőbeli és kommunikációs ismérv alapján.
- A CSR explicit, burkolt vagy rejtett megjelenése a honlapok üzenetében.
- A vizsgált cégek rangsorolása CSR-elkötelezettségük alapján, az ismérvek teljesítettségi fokának skálázásával.
- Ajánlások a cégek erőteljesebb internetes CSR-stratégiájának tartalmára és megjelenítésére.
- Konkrét elképzelések, javaslatok a kutatás folytatására.

A elemzések a 100 cég honlapjának vagy egyéb internetes hozzáférhetőségének felteképezésén, majd a vizsgált cégek körében létező 58 KKV-s honlap teljes körű áttekintésén, részletes verbális jellemzésén, és a fontosabb CSR-elemek előfordulásának skálázásán alapultak. Az adatforrásokból készített Excel-táblák különféle mutatók szerinti rangsorai képezték a kiindulást annak megállapításához, hogy az egyes cégekre mennyiben jellemző CSR-tevékenységük magas színvonalú művelése és internetes kommunikálása.

A kutatási résztéma szempontjából természetesen *a konkrét CSR-akciók megnevezése* és részletezése kínálkozott a legérdekesebb szempontnak, de a szerző nagyon fontos tényezőkként kezelte a fő tevékenység körében megnyilvánuló CSR-elemeket is.

A 100 kistigris háromféle rangsorának összehasonlítására a Coface-Üzlettárs felmérésből készült adattábla mutatói alapján elkészített Excel-tábla szolgált. Az elemzések *a honlappal rendelkező 58 cégre szűkített* adattáblák mellett a szűkített vállalati kör üzleti rangsormutatói alapján készített diagramokat, továbbá a honlapok tartalmi kategóriái szerinti jellemzőbb értékelések szöveges és grafikus jellemzését foglalják magukban. Az elemzési eredmények között újabb képzett rangsorok, rangsor-összehasonlítások, az egyes rangsorok szerinti legjobb 10-10 cég CSR-elemeinek összehasonlító értékelései, valamint a honlappal rendelkező cégek teljes körének összegző CSR-értékelése szerepel táblázatokkal, diagramokkal illusztrálva.

A honlapokon fellelhető CSR-tényezők jól csoportosíthatók és skálázhatók a következő kategóriákba tartozó információk, üzenetek, akciók alapján:

- Szakmai, tudományos tájékoztatás, ismeretterjesztés.
- Kultúra, művészet pártolása, rendezvények.

- Természetszeretet, környezetvédelem.
- Sporttámogatás, egészségvédelem, szórakoztatás.
- Munkahelyteremtés, álláshirdetések, képzés, motiváció.
- Minőségmenedzsment, ügyfélszolgálat, piacépítés.
- Nemzetközi és EU-szintű terjeszkedés, partnerség, innováció.
- Magyar értékek erősítése.

A kutatás nyolc hipotézisének többsége részben vagy egészben igazolást nyert. A *főbb megállapítások* között a tanulmány a következőket emeli ki:

- A vizsgált honlapokból tükröződik a cégek *jól felfogott üzleti érdeke* egy informatív, vonzó honlap iránt, a legsikeresebb KKV-k igen nagy arányának azonban egyáltalán nincs honlapja.
- A vizsgált vállalati honlapok tartalma és színvonala *erősen kötődik* az adott tevékenységi kör szakmai igényességéhez, de kevésbé jellemző rá a marketing és PR erőssége.
- A honlapok döntő többségénél *kiemelkedik az adott cég CSR-elkötelezettsége*, de ennél jóval *kisebb arányban* lelhetők fel konkrét CSR-tevékenységre, intézményre utaló tartalmak. Ezek elsősorban a minőségstanúsításban és a fogyasztói elkötelezettség szlogenszerű megfogalmazásában jelennek meg, a konkrét CSR-akciók aránya többnyire csekély.
- Alaposabb értelmezéssel sok-sok implicit CSR-tartalom is felfedezhető a honlapokon, amint az a verbális összegzésben kimutatható.
- A honlapok üzleti értékét jól jellemzi a vizuális vonzerő, kezelhetőség, tartalmi gazdagság és a CSR különféle explicit és rejtett megnyilvánulásai.

A többféle üzleti rangsor szerint is az első 10 közé kerülő cégek összehasonlító elemzésével részben igazolást nyert ugyan, de további részletesebb kutatásokat feltételez az a hipotézis, hogy *az adott alaptevékenység üzleti értéke és a honlap marketing-színvonala szoros kapcsolatba hozható egymással*, és az adott cég üzleti sikerével. Az is jogos, és részben igazolt feltételezés, hogy a CSR-tevékenység művelése és kommunikálása *erősíti az adott cégek kiválasztott rangsor szerinti üzleti sikerét*. Az ilyen célú kutatási eredmények többféle rangsor szerint is biztatók, de ezt a hipotézist iparág és tevékenység szempontjából homogén vállalati körben kell majd tesztelni. A kutatómunka eredményeként – a kiválasztott szekunder adatforrás jellegzetes vállalati jellemzőiből kiindulva, és a cégek honlapjait tanulmányozva – sikerült olyan *magatartásmintákat azonosítani* és kategorizálni, amelyek a legközvetlenebb formában – *egy-egy honlap üzeneteként*, tudatosan vagy mellékesen – közlik a cég partnereivel és az érdeklődő nagyközönséggel a társadalmi elkötelezettség sokszínű jegyeit, *esetenként a felelős magatartás konkrét tartalmát*.

3. AZ „ÖNJÁRÓ” SZEMÉLYISÉG DIAGNOSZTIZÁLÓ ÉS FEJLESZTÉST PROGNOSZTIZÁLÓ MÓDSZEREI¹²

3.1. A SZOCIÁLIS ÉLETKÉPESSÉG MEGALAPOZÁSA¹³

A szociális életképesség, a szociális öngondoskodás képességének megalapozása egyre fontosabbá válik korunkban, mivel ez jelentős mértékben tehermentesíti a társadalmat, ezzel együtt pedig hozzájárul a gazdasági–technikai–kulturális fejlődéshez, vagyis az össztársadalmi sikerességhez. A kérdés ezek után úgy fogalmazható meg, hogy kinek vagy mely társadalmi intézménynek a feladata, funkciója az egyének szociális életképességének megalapozása, illetve helyreállítása? Nyilvánvalóan ez az intézmény az iskola. A vázolt összefüggések és megfontolások indokolják kutatási témánk megválasztását.

A megalapozó szerepet betöltő kompetenciák a személyiségfejlődés és a képzés kezdeti fázisában alakulnak ki. Ennek következtében a szociális életképesség megalapozásának meghatározó eleme is a korai fejlesztés, mindenekelőtt az általános iskola fejlesztő tevékenysége. Az itt elérhető eredmények épp úgy, mint az előálló deficittek és a lemorzsolódás, valamint a felzárkóztatás hiánya, elmaradása sorsdöntő tényezők az egyén életében. A fentiek alapján kutatásunk keretében azt elemezzük, hogy az iskola milyen pedagógiai eszközöket biztosít a szociális életképesség megalapozásához, és ezeket az eszközöket milyen hatásfokkal tudja működtetni, illetve mi módon lenne eredményesebbé tehető ez a fejlesztőtevékenység.

A szociális életképességnek természetesen több feltétele van, mi azonban kutatásunkat csak a legfontosabb három feltételre összpontosítjuk, annál is inkább, mivel ezek megteremtésében az iskolának kitüntetett szerepe van. A három feltétel a következő: a felkészülés a munka világára; az élethosszig tartó tanulás; az egészség fenntartása az egészséges életmód útján. Fontos körülmény, hogy a szociális életképesség kiemelt három feltétele a társadalom széles rétegeinek, de mondhatjuk azt is, hogy minden tagjának a létfenntartása szempontjából nélkülözhetetlen.

A különböző, nagy elterjedtségű iskolamodellek (comeniusi-herbarti, reformpedagógiai, alternatív) hatásszervezési megoldásmódjai, szemléletbeli jellemzői arra utalnak, hogy az iskola nevelési-oktatási hatásrendszerében, tevékenységi folyamatában sok lehetőség rejlik a szociális életképesség megalapozásával kapcsolatban. Ugyanakkor az is kimutatható, hogy szakmai tévutak, iránytévésztések rontják az iskolai munka hatékonyságát. Ezeket a problematikus elemeket ugyanakkor a struktúra változtatása nélkül, időbeli és hatásrendszerbeli belső átcsoportosításokkal, illetve pregnánsabb szakmai orientációval szelektálni lehetne. Kutatásunk ezeknek a magukat makacsul tartó, a hatékonyságot rontó, és a célirányosságot zavaró tényezőknek a kimutatását és konvertálási lehetőségei feltárását, vagyis az iskola optimalizálási lehetőségeinek meghatározását is célul tűzi ki.

A már említett iskolamodellek egyoldalúságainak és tévútjainak kikerülésével, ugyanakkor a sikeres megoldásmódok kiemelésével és integrálásával kialakítható egy olyan optimális iskolamodell, amely hatékonyságban az eddigieket felülmúlja.

¹² E kutatási alprogramban közreműködő kutatók: Bábosik István (ELTE PPK), Balogh László (Debreceni Egyetem), Koncz István (Harsányi János Főiskola).

¹³ E kutatási témával Bábosik István foglalkozott.

Az optimalizálás főbb területei a következők, eddigi elemzéseink szerint:

- a célrendszer korszerűsítése és tudatosítása, a fejlesztési folyamat célirányos jellegének megerősítése;
- az iskola tevékenységrepertoárjának szélesítése, a feladatcentrikus jelleg erősítése;
- a tananyagrendszer mennyiségi és minőségi átstrukturálása;
- a spontán kirekesztődést megelőző tevékenységszervezési modellek alkalmazására történő áttérés;
- a tevékenységmotiváció központi szerepének biztosítása minden tevékenységforma keretében;
- a verbális és vizuális fejlesztő hatások helyett a célirányosan konstruált feladat-szériák fejlesztő hatásának preferálása.
- Kutatásunk az optimalizálás elveinek megvalósítási alternatíváit, technikáit konkrét és részletező formában is törekszik meghatározni.

3.2. A KORAI FEJLESZTÉS ÉS A KITERJESZTETT TEHETSÉGGONDOZÁS HÁTTÉRTÉNYEZŐI¹⁴

Az *iskolai tehetség gondozás* hagyományosan a középiskolai korosztályra, illetve a felsőoktatásban tanulóokra terjedt ki. Újabban egyre többen vetik fel külföldi és hazai kutatók (Mönks, Knoers, 2004; Koncz 2009; Mező, 2009; Ranschburg, 2004; Sternberg, 2004; Balogh, 2006 stb.), hogy korábban el kell kezdeni a tehetségesek keresését és a velük való foglalkozást. Már az óvodában indítani kell az alapozást (érzelmi összetevők, alapképességek fejlesztése), folytatni kell ezt az alsó tagozatban a hatékony általános intellektuális fejlesztéssel, majd a *felső tagozatos korban el kell kezdeni a személyiségtényezők fejlesztésére is kiterjesztett komplex tehetség gondozást*. Mi vizsgálatunkkal ez utóbbi témakörhöz kapcsolódunk: integrált osztályokban tanuló tehetségígéretknél vizsgáljuk azokat a *pszichológiai háttértényezőket*, amelyek nélkül nincs kiemelkedő teljesítmény. A fejlődés elsősorban a tanulók tanulmányi teljesítményének változásában figyelhető meg, azonban fontos nyomon követni pszichológiai hatásvizsgálatokkal a „háttértényezők” (általános intellektuális képességek, motívumok, tanulási stratégiák, szorongás) változását, mivel ezek jelentősen befolyásolják az intellektuális tehetség kibontakozását.

Az adatokat a következő mérőeszközök magyar adaptációinak segítségével gyűjtöttük:

- Raven Standard Progresszív Mátrix
- Kozéki – Entwistle-féle tanulási orientáció kérdőív
- Kozéki – Entwistle-féle tanulási motivációs kérdőív
- Spielberger-féle szorongásvizsgálat

A kapott eredményeink vegyes képet mutatnak a tehetségfejlesztés „háttértényezőinek” alakulásában:

- Általános intellektuális képességei az „integrált” osztályokban tanuló gyerekeknek intenzíven fejlődtek, a két mérés között szignifikáns különbség figyelhető meg. Az „integrált” keretek előnyösek, mert a tehetséges és nem tehetséges ta-

¹⁴ A kutatási témakörben Balogh László készített tanulmányt.

nulókat egy osztályban hagyják, és gyakran a tehetségesek pozitívan hatnak a normál képességű társaikra. Tehát ezen keretek is kedveznek az általános intellektuális képességek intenzív kibontakozásának. A vizsgált 6 iskolában pozitív, de nem kiegyensúlyozott fejlődést tapasztaltunk az általános intellektuális képességeket tekintve.

- A tanulási motiváció vizsgálatánál is egyenetlen eredményeket kaptunk. A programba bekerüléskor a motivációs értékek igen magasak. Az viszont nem kedvező, hogy ezek az értékek csökkennek a második mérés során. A három fő motívumcsoport egymáshoz való viszonyának vizsgálatakor azt állapítottuk meg, hogy az érdeklődő motívum mindkét mérésben a leggyengébb, ez természetes ebben az életkorban, míg a teljesítő dimenziónak a legmagasabbak az értékei. A gyerekek számára lényeges az értékelés, a visszajelzés, a szülők érzelmi támogatása, az elfogadás és az egykorúakhoz tartozás. Mind a 6 iskolában a motivációs értékek igen magasak 5. osztály elején. Ezek az értékek lényegesen nem változnak a második mérés után egyik motívumcsoportban sem az 1., 3., 5. és 6. iskolában. Ezzel szemben az értékek csökkenését figyelhetjük meg a 2. és a 4. iskolában.
- A tanulási orientáció vizsgálatánál szintén vegyes eredményeket kaptunk. A tanulók törekednek az összefüggések átlátására és az iskolában tanultak megértésére, valamint egyre fontosabbá válik a tantárgy iránti érdeklődés és lelkesedés a tanulás iránt. Sajnos, van itt is olyan iskola, ahol a reprodukáló tanulási stratégiák erősödnek – még a tehetséges tanulóknál is!
- A szorongás vizsgálatánál megfigyelhető, hogy két szempontból is egyenetlen a tanulók szorongása, aggodalma és emocionális izgalma. Egyrészt a fiúk jobban aggodnak a teljesítményük miatt, mint a lányok, ezt abból állapítottuk meg, hogy a fiúknál az aggodalom értéke kevésbé csökkent, mint a lányoknál. Az iskolákat vizsgálva pedig az figyelhető meg, hogy a 2., 3. és 5. iskolában az aggodalomérték emelkedett. Ez az eredmény nem megnyugtató, mivel azt jelzi, hogy a pedagógusok nem teremtenek megfelelő légkört a tanuláshoz, a gyerekek nem fel szabadultak az órákon.

A vizsgálatból levont főbb következtetések és ajánlások az iskolai munka továbbfejlesztéséhez a következők:

1. Az általános intellektuális képességek fejlesztésében jelentős különbségek vannak a tehetségigéretetek esetében is, holott náluk kedvezőek az alapok az intenzív fejlesztéshez.
2. A motiváció alakulásában is vannak eltérések az iskolák között. Különösen kedvezőtlen, hogy a kudarctól való félelem mindenütt erősebb, mint a tanulók sikerorientációja. Ez jelentősen rontja a teljesítményüket.
3. Az egyéni tanulási stratégiák fejlesztésében is jelentős eltérések vannak az iskolák között, és igen kedvezőtlen, hogy a reprodukáló tendencia a fejlesztés ellenére is erős marad. Ez is akadályozza a tehetség kibontakozását.
4. Különösen kedvezőtlen, hogy több iskolában is nő a tanulók szorongása (aggodalom-értéke), amely jelentős akadálya lehet a jó teljesítménynek, a tehetség kibontakozásának.

5. Mindezek azt mutatják, hogy pedagógusaink alapvetően nincsenek felkészülve a tehetséges tanulók hatékony fejlesztésére. Fontos a következő lépések megtétele:
 - a pedagógusképzésben nagyobb részt kell szentelni a tehetségesekkel való foglalkozás pszichológiai, pedagógiai és módszertani megalapozására;
 - ugyanakkor az is fontos, hogy a már működő pedagógusok a jelenleginél több lehetőséget kapjanak posztgraduális képzés formájában a tehetségfejlesztő szakvizsga-program teljesítésére. Ma erre igen nagy az igény, de nincs meg az anyagi háttér.
6. Az is fontos lenne az előrelépéshez, hogy minél több iskolában induljon – megfelelően szakképzett pedagógusok közreműködésével – komplex tehetségfejlesztő program (a hagyományos szakköri foglalkozások helyett!), amely célul tűzi ki és felvállalja a tehetséges tanulók személyiségének tudatos fejlesztését is a képességek fejlesztése mellett.

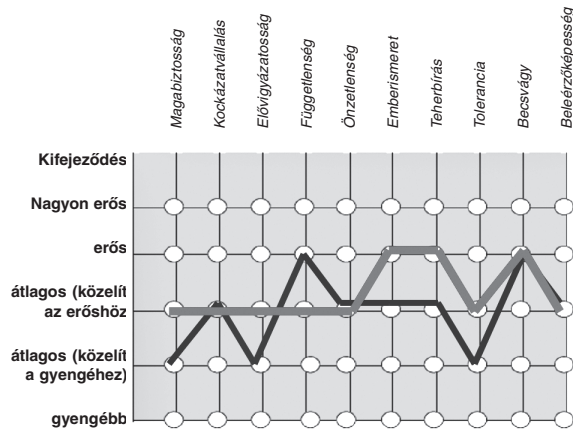
3.3. AZ ÜZLETEMBERRÉ NEVELÉS DIAGNOSZTIKAI ÉS FEJLESZTÉSI ALAPJAI¹⁵

„Az üzletemberi személyiség kialakítása - diagnózis és fejlesztési prognózis” c. kutatás tervezésekor a következő kérdések merültek fel: Van-e elkülöníthető üzletemberi (vállalkozói) személyiség? Alkalmas-e üzletembernek a Magyarországon szocializált személyiség? Mérhető-e és fejleszthető-e a hazánkon kívül kimunkált módszerekkel a magyar üzletemberi személyiség? Vajon ki lesz jobb üzletember (vállalkozó gyereke) első nemzedék?) Szükség van-e az üzletemberré váló vagy annak tanuló magyar személyiségek (üzletemberi) személyiségrepertoárjának mérésére és fejlesztésére? Melyek a diagnosztizálás és a prognosztizálás fejlesztésének módszerei, technikai? Hipotézisünk az volt, hogy az igazi eredményesség érdekében ki kell dolgozni hazánkbeli tanuló és gyakorló üzletemberek személyiségére vonatkozó vizsgálatokra építve a nemzeti diagnózis – prognózis – fejlesztés eljárásrendszerét.

A kutatási módszerek középpontjában a „Tíz teszt a vállalkozói készségek, s a kihíváskezelő képességek mérésére” (Dr. Koncz István, Dr. Ranschburg Jenő) tesztbatteria alkalmazása, a temperamentum, s az én-dinamika mérése, továbbá a domináns személyiségjegyek, az üzleti sikert hozó tulajdonságok, a bizonyosság adásának alapelemei, s a kihíváskezelő képességek meghatározása, valamint a hatást segítő készségek feltérképezése és a sikeres üzletemberi kompetencianyalábok és -modellek leírásának megkísérlése volt.

A vizsgált minta: 185 fő tanuló (Szolnoki Főiskola); 185 fő tanuló (HJF, Budapest); 500 fő gyakorló vállalkozó. A „Tíz teszt”-et 5 000 fő, az. Én-dinamikatérképet és a BRÉK-próbát 10 000 fő vizsgálati személy töltötte ki. Első összegzésünk ezekre a mintákra épül. A kontrollcsoportok (nem üzletembernek tanuló 370 felsőoktatási tanuló és 500 fő egyéb foglalkoztatott) körében folytatandó vizsgálatokra a kutatás későbbi szakaszában kerül sor.

¹⁵ A kutatást végezte és az azonos című tanulmányt írta Koncz István.

1. ábra SZEMÉLYISÉGPROFIL (TÍZ TESZTRE ÉPÜLŐ DIAGNÓZISÁBLÁZATRA, 5000 FŐS MINTA)

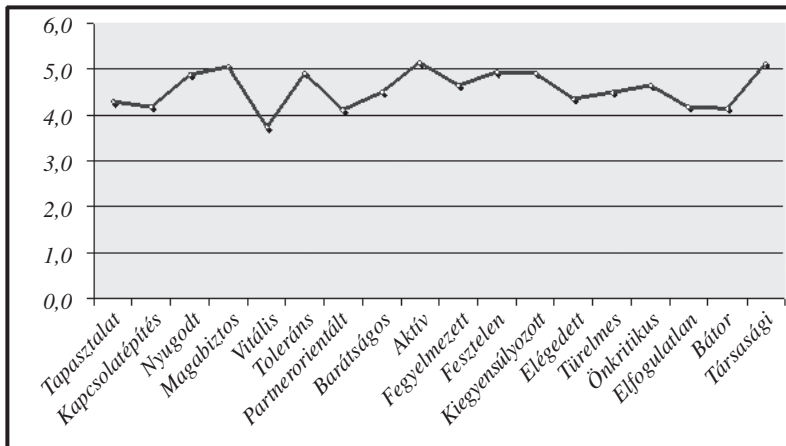
A Tíz teszt eredményeit átvezetve a diagnózistáblázatra a következő összegzést kaptuk:

a) *hallgatók esetében:*

Kevés a profilcsúcs, sok a profilgörbe (majdnem) mélypontja, különösen erős az eltérés az átlagtól a becsvágnál (+) és az elővigyázatosságnál (-). Átlag alatti eredmények: magabiztosság, elővigyázatosság, tolerancia, ingadozó profil (kiegyensúlyozatlanság pl.: erős függetlenség, gyengébb teherbíró képesség).

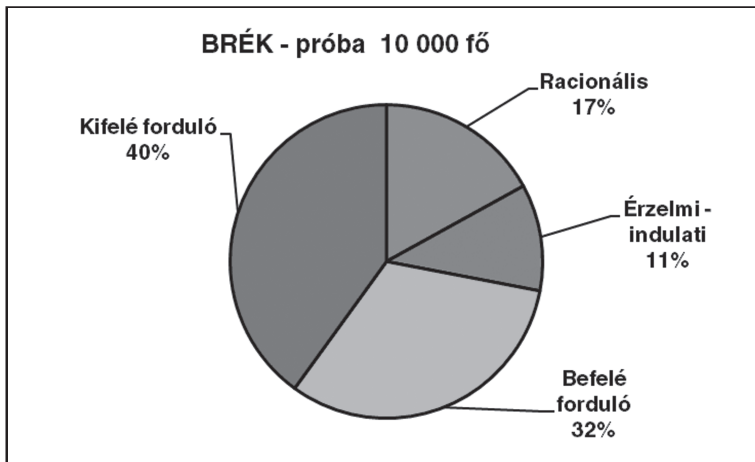
b) *gyakorló üzletemberek esetében:*

A hallgatókéval azonos eredményeket kaptunk a kockázatvállalás, az önzetlenség, a becsvágy és a beleérzőképesség esetében. Magasabb az emberismeret, a teherbírási, a tolerancia, a magabiztosság, az elővigyázatosság esetében, viszont alacsonyabb a függetlenség értéke. Itt több a profilcsúcs (4) és nincs az erőshöz közelítő átlagnál mélyebb érték. Összességében azonban az üzleti gyakorlat (direkt képzés nélkül) nem alakítja ki az erős és a gyakran szükséges nagyon erős kifejeződéseket, készségeket.

2. ábra. ÉN-DINAMIKATERKÉP (10000 FŐ)

Eredmények: Személyes dinamika – profil. Negatív cakkok felfedezése (ezek jelölik ki a tréning célját, a viselkedéskorrekciót). Kihíváskezelő képesség megállapítása - ennek dominanciája az egyik legerősebb üzletemberi képesség. Kevés a valóban dinamikus érték, a közepesnél magasabb az aktivációs szint. Úgy tűnik, hogy a vizsgált személyek a szociálisan kívánatos tulajdonságokkal gyakran túlzott mértékben rendelkeznek. Ez könnyen eredményezhet kontrollálatlan ént: könnyen lehet ez is zavart dinamika.

3. ábra. **BRÉK-PRÓBA** (10 000 FŐ)

A tízezres hallgatói vizsgálat **BRÉK-térképe** egyértelműen kijelöli a fejlesztési irányokat:

- erősíteni az extroverzió háttértényezőit a vizsgált személyek 40%-ánál,
- csökkenteni az aktivitást, a sikeres én-prezentációt gátló introverziót (32%-nál),
- megfelelő arányt kialakítani a jellemzők között a kiegyensúlyozott, hitelesen ható üzletemberi személyiség kialakítása érdekében.

A sikeres belső marketing alapelemei:

Összehangolt önismeret
 Magabiztosság, önbecsülés
 Kiegyensúlyozottság
 Gátlásmentes személyiségközlés
 Becsvágy, akaraterő, saját – tartalékokat is képző – belső energiagazdálkodás

Önkontroll, belső kontrollosság,
 szorongásmentesség
 Kezelési képesség, kudarctűrés
 Én-konfliktusok kezelése

A sikeres üzletemberi kompetencianyalábok, kompetenciamodellek

- hatékonyságra orientáltság,
- törődés a hatással,
- mások (munkatársak) fejlesztése,
- stratégiára orientáltság,
- szervezeti felkészültség,
- értéknövelő szemlélet,

- általános alternatív vezetési készségek,
- határozottság, bátorság a kockáztatáshoz,
- szavahihetőség és bizalom,
- akceptálási és befolyásolási készség,
- tárgyilagos észlelés,
- interperszonális és kommunikációs készségek,
- tárgyalási készségek,
- szervezetfilozófia, -stratégia és -ethosz megteremtése és képviselése,
- modellváltási képesség,
- játszmaprezentálás és -vezérlés,
- a lehetőségek és kockázatok menedzselése,
- teljesítménymenedzselés,
- progresszív, proaktív döntési és teamvezetési készség,
- kommunikálási és rábeszélő készség,
- kreatív és innovatív gondolkodás.
- szövetségek, hálózatok kiépítése,

Konklúzióként megállapítható, hogy az üzletemberi személyiségfaktorok diagnosztizálására vannak és kifejleszthetők hazai mérőeszközök. Ezek közül jól használhatók a Koncz–Ranschburg-féle „Tíz teszt”, az Én-dinamikatérkép, a BRÉK-próba, és a Ranschburg-féle temperamentum skála (ennek bemutatása a kutatás következő szakaszában történik meg). A meglévő állapot jól diagnosztizálható, a sikerhez szükséges személyiségjegyek körülhatárolhatók, a kompetencia-építésre koncentrált fejlesztés hazai módszerekkel megtervezhető és lebonyolítható. Az üzletember-személyiség vizsgálata és a fejlesztési mechanizmusok kimunkálása kiemelkedő szükségesség.

AJÁNLÁSOK A KORMÁNYZAT SZÁMÁRA

I. A globalizálódó világban növekszik az államok, népek, emberek egymásra utaltsága, a világ egyes országaiban zajló folyamatok hatása nem áll meg az államhatároknál, ezért egyre növekvőbb hangsúlyt kap a „globális kormányzás” hatékonyabbá tételének igénye, a nemzetközi szervezetek, különösen az ENSZ és szakosított intézményei, a nemzetközi pénzügyi szervezetek szerepének erősítése és új alapokra helyezése. A globális biztonsági kihívások, mint a gazdasági globalizáció negatív hatásai, a szegénység, a klímaváltozás, a migrációs problémák, a járványok, a nemzetközi bűnözés, a terrorizmus és az egyre erősödő rasszizmus és vallási intolerancia, a nemzetközi közösség egészét érintik és egymással szorosan összefüggenek, mindegyik kezelése, vagy éppen elhanyagolása hatással van más biztonsági kockázatokra. A problémák kezeléséhez „közös nemzetközi nyelvet” nyújt az emberi jogi megközelítés alkalmazása.

Ezért a kormánynak külpolitikájában támogatnia kell a nemzetközi szervezetek reformjára, hatékonyabbá tételére irányuló törekvéseket, továbbá azokat a programokat, amelyek az emberi jogok, a demokrácia előmozdítására, a szegénység felszámolására irányulnak. A terrorizmus elleni nemzetközi küzdelemben az emberi jogi normák betartására figyelemmel kell részt venni.

A nemzetközi biztonsági kihívásokkal kapcsolatos tapasztalatokat fel kell használni a hazai (nemzet-, köz-, szociális, környezeti stb.) biztonság, illetve biztonságérzet erősítése érdekében. Így például:

- növelni kell a jogállami intézményrendszer működésének hatékonyságát, különösen a bírósági eljárások időszerűsége terén;
- az emberi jogi megközelítést integrálni kell valamennyi ágazati politikába;
- hatékony intézkedéseket kell tenni a szegénység felszámolása érdekében;
- intézkedéseket kell tenni az erősödő rasszizmus és intolerancia ellen, amely nemcsak a hazai kisebbségek jogai érvényesülésének feltétele, hanem elengedhetetlen a demográfiai folyamatokat figyelembe vevő migrációs politika előkészítéséhez és megvalósításához is;
- biztosítani kell a hatékony környezetvédelem érdekében szükséges eljárási jogokat, meg kell tenni a klímaváltozás kezelése érdekében szükséges csökkentési és alkalmazkodási intézkedéseket;
- biztosítani kell a civil társadalom szereplőinek bevonását mindezen feladatok megoldásába a politikaformálás és a végrehajtás keretében egyaránt.

II. A Magyar Köztársaság – a testület nemrégiben megválasztott tagjaként – vállaljon tevékeny részt az Emberi Jogi Tanács működési anomáliáinak felszámolásában, és a munka hatékonyságának fokozásában. Szintén feladat lehet előmozdítani a védelmi felelősség elvének érdemi tartalommal való megtöltését, és annak eredményes, selektivitás nélküli gyakorlati alkalmazását. E célkitűzések megvalósítását nagyban előmozdítaná, ha a Magyar Köztársaságnak sikerülne elnyernie a 2012 és 2013 közötti időszakban a Biztonsági Tanácsban a kelet-európai államok csoportjának fenntartott nem állandó helyet.

A Magyar Köztársaság – egyéni érdekeire figyelemmel és partnereivel együttműködésben – járasszon a jelenleginél aktívabb és konstruktívabb szerepet az Egyesült Nemzetek Szervezetének átfogó megújítását célzó erőfeszítésekben, ideértve az emberi jogok hatékonyabb védelmének biztosítására irányuló reformtörekvéseket is.

III. A terrorizmus elleni harc során alkalmazott nemzetbiztonsági intézkedések kapcsán az alapjogok védelmére nemcsak az állammal szemben van szükség, hiszen a rendészeti kiszervezés különböző új formái nyomán a „privát” és az „állami” közötti határvonal egyre inkább elmosódik. Ezáltal felülvizsgálatra szorul az az általános nézet, hogy jobban bízhatunk a privátszféra szereplőiben (különösen a feszes piaci logika és a fogyasztói bizalom alapján működő szolgáltató szektorban), mint az állami, különösen a rendvédelmi szervezetben. A privátszféra (legyen az piaci alapú vagy hatósági kötelezés alapján ellátott) rendészeti szerepvállalásának hatékonysága több, a jelenleginél lényegesen kiterjedtebb vizsgálatot igényel. Egyrészt jogpolitikai szempontból, másrészt alapjogi irányból is, hiszen egy alapjogot korlátozó rendelkezés alkotmányosságának megítéléséhez az ún. „szükségesség–arányosság”-tesztet kell elvégezni, ahol mindkét elem feltételezi az intézkedés eredményeinek és a társadalmi költségeknek a felmérését. Az alapjog-korlátozás arányosságára vonatkozó követelmény alapján ugyanis az alapvető jog korlátozásakor a legitim cél elérése alkalmas legenyhébb eszközt kell választani, és az elérni kívánt cél fontosságának arányban kell állnia az alapjog-korlátozás súlyával.

IV. A globalizációval és a nemzetközi kereskedelmi joggal összefüggésben egy általános stratégiai és egy speciális, prioritást élvező feladat fogalmazható meg.

Miután a globalizáció következtében a nemzetközi kereskedelmi jogi normák megalkotásának folyamata átalakulóban van, így a nemzetközi szervezetek – mindenek előtt a WTO – keretében a nemzetközi kereskedelem feltételrendszerének kialakítása az egyes tagállamok részéről merőben új hozzáállást igényel. Voltaképpen a „napirend” kialakítása során ma már az egyes tagállamok mellett más fajsúlyos szereplők is megjelentek (pl. NGO-k, transznacionális vállalatok), melyek szintén részesei a kereskedelmi viszonyokra ráépült „globális hálózatoknak” és érdekérvényesítő képességük akár egyes tagállamokét is felülmúlhatja. Mindemellett Magyarország szempontjából lényeges változás, hogy 2004-ben az áruforgalmi liberalizáció tekintetében a külgazdaság-politika nemzetközi szintű képvisellete egy rendkívül erős résztvevő, az Európai Unió feladatává vált. Hazánk érdekérvényesítési kapacitását tehát elsődlegesen az uniós döntéshozatalra kell koncentrálnunk, alapvetően e csatornákon keresztül kell álláspontunkat – a nemzeti pozíciók formájában – kifejezésre juttatni. A többi uniós tagállammal így kialakított kompromisszumot pedig az Európai Unió, konkrétan: a Közösséget képviselő Európai Bizottság pedig lényegesen nagyobb potenciált képviselve tudja majd a globális szintű alkufolyamatban érvényesíteni. E csatornákon keresztül hazánk proaktív, kezdeményező szerepet tölthet be akár a kereskedelempolitika határterületén lévő globális problémák kapcsán is (pl. nemzetközi kereskedelempolitika környezetvédelmi összefüggései). Ennélfogva célszerű, ha a nemzetközi kereskedelempolitika aktuális kérdései kapcsán megfogalmazandó hazai stratégiai célok megvalósítása elsősorban az EU kereskedelempolitikáján keresztül történik, akkor is, ha az adott kereskedelempolitikai tárgykör nem tartozik kizárólagos uniós kompetenciába. Másfelől a hazai külgazdasági stratégiai célok érvényesülésének feltétele egyben az is, hogy a hazai vállalati (importtőri és exporttőri), valamint fogyasztói érdekek is hatékonyan érthessék el az uniós kereskedelempolitikai döntéshozatalt. A szereplők nagy része – alapvetően információhiány miatt – nem ismeri azokat a lehetőségeket, amelyek az uniós kereskedelempolitikai eszközrendszerben a tisztességtelen importmagatartásokkal szemben igénybe vehetők, illetve amilyen eszközök a piacra jutást elősegíthetik az exportpiacokon. Ebből kifolyólag hasznosnak mutatkozik e területen a tájékoztatási és információs képességek erősítése, akár a jelenlegi minisztériumi hatásköri rendszernek megfelelően (NFGM Kereskedelempolitikai Főosztály), vagy esetlegesen új szervezet igénybevételével.

V. Hazánkban a félperiférikus földrajzi helyzet, a világpiaci értelemben vett kis méretű nemzetgazdaság, a közepes gazdasági fejlettségi szint és a világpiacra történő extrém módú nyitottság révén a gazdasági biztonság kiemelt fontossággal bír. Mivel fennáll a lehetősége annak, hogy hazánk a jövőben, geopolitikai értelemben véve ütközőállammá válhat, így a kiszámítható, átgondolt külügyi stratégiai döntéseknek a jövőben sokkal hangsúlyosabbá kell válniuk, különös tekintettel a kiszámítható magyar–oroszigazdasági és politikai kapcsolatokra. További fontos kormányzati feladat a külföldi működőtőke-importtal összefüggő gazdaságpolitika átgondolt, hosszú távra szóló stratégiai tervének megalapozása, s a többségi magyar tulajdonú vállalatok kelet-közép-európai aktivitásának kormányzati szintű támogatása. Az egyének gazdasági biztonságának megteremtéséhez átgondolt szociális kormányzati politika szükséges, ugyanis

ennek hiányában minél inkább nő azon társadalmi rétegek száma, amelyek a világgazdasági globalizációnak csak a negatív hatásait érzékelik, annál inkább megerősödhetnek a szélsőjobboldali politikai irányzatok.

VI. A vállalatok társadalmi felelősségvállalása a XXI. század egyik legfontosabb eszméje. A társadalmi felelősségvállalás nem lehet öncélú, akkor lehet igazán sikeres, ha a teljes értéképzési láncolat minden elemében megnyilvánul. A „CSR” eszméit sugallni kell a céges környezet irányába, de ez nem jelentheti a közfeladatok áthárítását a magánszektorra. Egyrészt valamennyi (civil, üzleti és állami) szereplő közös erőfeszítésére lenne szükség ahhoz, hogy a felelősségvállalásból adódó vitathatatlanul sok jó szándék találkozásából az egyes szektoroknak a jelenleginél hatékonyabb és intenzívebb együttműködése alakuljon ki. Másrészt nagyon fontos lenne, ha politikusok és más véleményformálók az eddigieknél sokkal intenzívebben kommunikálnák a vállalatok társadalmi felelősségének kiemelt fontosságát. Különösen fontos az is, hogy a hazai kis és közepes nagyságú vállalatok körében is növekedjen a „CSR” (el)ismertsége, hiszen a jövőben csak a társadalmilag felelős vállalatok tudnak fennmaradni.

VII. A globalizáció folyamata révén a szociális életképesség, a szociális öngondoskodás képességének megalapozása egyre fontosabbá válik. Ez egyben azt is jelenti, hogy a gazdaság, a társadalom és a politika kapcsolatrendszerét újra kell értelmezni. Kiemelten fontos az iskola feladatköreinek stratégiai átgondolása, ugyanis a szociális életképesség megalapozásának meghatározó eleme a korai fejlesztés. Az eddigieknél sokkal hatékonyabb iskolamodell kell felépíteni. Kiemelt kormányzati feladattá kell válnia annak is, hogy kialakuljon a tehetséggondozás új típusú rendszere, kutatásaink szerint ugyanis már felső tagozatos korban el kell kezdeni a személyiségfejlesztésére is kiterjesztett komplex tehetséggondozást. A jövőben a hazai gazdasági felsőoktatásban átgondolt módszerrel kell megkezdeni az üzletemberré történő nevelés folyamatát.

IRODALOM

- A 100 kistigris témájú felmérés honlapja, <http://100kistigris.hu/index.html?page=list&year=2008>
- Ágh Attila 1987. *Globális kihívás*. Budapest: Magvető
- Agnew, J., Corbridge, S. 1989. *The New Geopolitics: the Dynamic of Global Disorder*. In: Johnston, R. J., Taylor, P.J. (eds.). *A World in Crisis? Geographical Perspectives*. Oxford: Blackwell.
- Anderson J., Brook C., Cochrane A. (eds.) 1995. *A Global World? Re-ordering Political Space*. Oxford : Oxford University Press.
- AT Kearney 2005. *Growth and Innovation – key challenges for the auto industry*. London.
- Bábosik István, Torgyik Judit 2007. *Pedagógusmesterség az Európai Unióban*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- Bábosik István 2004. *Nevelésemélet*. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- Bábosik István (szerk.) 2006. *Az iskola optimalizálása – a struktúra változtatása nélkül*. Budapest: Urbis Kiadó.
- Bábosik István (szerk.) 2007. *Pedagógia és személyiségfejlesztés*. Budapest: OKKER Kiadó
- Bábosik Zoltán 2005. A szakképzés megalapozásának pedagógiai problémái – egy vizsgálat tükrében. *Szakképzési Szemle*, 4. sz. 325–337.
- Balogh L. 2006. *Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban*. Budapest: Urbis Kiadó.

- Balogh L. 2004a. Az Arany János Tehetséggondozó Program pszichológiai vizsgálatainak országos elemzése. In: Balogh L., Bóta M., Dávid I., és Páskuné K. J. 2004. *Pszichológiai módszerek a tehetséges tanulók nyomán követéses vizsgálatához*. Budapest: Arany János Tehetséggondozó Program Intézményeinek Egyesülete és az Arany János Programiroda, 7–37.
- Balogh L. 2004b. Összefoglalás: a vizsgált tényezők közötti összefüggések. In: Balogh L., Bóta M., Dávid I., Páskuné K. J. 2004. *Pszichológiai módszerek a tehetséges tanulók nyomán követéses vizsgálatához*. Budapest: Arany János Tehetséggondozó Program Intézményeinek Egyesülete és az Arany János Programiroda, 183–192.
- Becton, Charles L. 1998. The Drug Courier Profile: 'All Seems Infected That Th' Infected Spy, As All Looks Yellow to the Jaundic'd Eye. *North Carolina Law Review*, March, 1998.
- Begg, Iain, Draxler, Juraj, Mortensen, Jörgen 2008. *Is Social Europe Fit for Globalisation? A Study of the Social Impact on Globalisation in the European Union*. Brussels: European Commission – Centre for European Policy Studies.
- Berneke Ágnes. 2008. A magyar gazdaság biztonságát veszélyeztető legfontosabb tényezők. In: *A biztonság és az új világrend*. Acta Humana Studiosorum – Kutatók emberi jogi tanulmányai. Budapest: Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány. 7–17.
- Blyth, Christina 2008. Minding the Liability Gap: American Contractors, Iraq, and the Outsourcing of Impunity. *University of Miami Law Review*, January 2008.
- Chandler, David 2002. *From Kosovo to Kabul: Human Rights and International Intervention*. London – Sterling: Pluto Press.
- CSR elemzések, ajánlások a TerraIdea honlapján: <http://www.terra-idea.com/index.php>
- CSR tartalmú benchmarking adatbázis honlapja: http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/responsible_entrepreneurship/good_practice/good-practice-index.htm
- Dugin A. 2004. A geopolitika alapjai – Oroszország geopolitikai jövője. In: Siselina L., Gazdag F. (szerk.) 2004. *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Ernst & Young 2008. *CSR und Automobilindustrie*
- Esettanulmányok 10 európai KKV CSR-gyakorlatából. In: *Bevezetés a vállalatok szociális felelősségvállalásába kis- és középvállalkozások számára*. Európai Bizottság Vállalkozáspolitikai Főigazgatóság. http://ec.europa.eu/enterprise/cst/campaign/documentation/download/introduction_hu.pdf
- Farkas Orsolya 1998. *Az Európai Unió szociális joga és szociálpolitikája*. Szeged: Grimm Könyvkiadó, JATEPress, 174.
- Fisher, James 2008. What Price does Society have to pay for Security? A Look at the Aviation Watch Lists. *Willamette Law Review*, Spring 2008.
- Juhász Erika 2002. A nemzetközi biztonság fogalmának átértékelődése. In: Bernek Á. (szerk.) *A globális világ politikai földrajza*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kaponyi Erzsébet 2005. A multinacionális vállalatokra vonatkozó szabályozási kísérletek, különös tekintettel az ILO és az OECD deklarációira. *Acta Humana*, 2005. évi 1. sz. 52–68.
- Kenyeres Annamária, Csonka Viktória, Larsen, S.V., Szabó Claire 2005. *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása: Helyzetkép Magyarországon*. Tanulmány az Európai Közösség támogatásával. Budapest: La Vida Oktató és Tanácsadó Kft – BB Tanpress.
- Kissinger, Henry 2002. *Korszakváltás az amerikai külpolitikában. A 21. századi Amerika diplomáciai kérdései*. Budapest: Panem – Grafo.
- Koncz I., Ranschburg J. 2005. *Kockázati és protektív faktor-kutatás, én-dinamika*. Kutatási beszámoló, Szolnok.
- Koncz I., Ranschburg J. 1992. *Tíz teszt a vállalkozói készségek felmérésére*. Budapest: Külkereskedelmi Főiskola.
- Koncz I. 2008. Kiterjesztett tehetséggondozás és személyiségfejlesztés. In: *Kiterjesztett tehetséggondozás*, PEME, 117–144.

- Kondorosi Ferenc 2006. A fenntartható fejlődés és az emberi jogok. *Jogtudományi Közlöny*, 2006. 6. sz. 199–207.
- Kuti Éva 2005. *A magyarországi vállalatok társadalmi felelősségvállalása*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Levitt, Theodore 1983. The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*, 1983. Mai–June.
- Mádl Ferenc, Vékás Lajos 2000. *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. 5. kiad. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Monshipouri, Mahmood 1998. The Muslim World Half a Century after the Universal Declaration of Human Rights: Progress and Obstacles. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 1998. No. 3. 287–314.
- Morris, Christopher 2002. *Patterns in corporate philanthropy*. Capital Research Center, USA, August 2002, <http://www.capitalresearch.org>
- Nana, Yeboah 2008. *The Establishment of the Human Rights Council, in Managing Change at the United Nations*. New York: Center for U.N. Reform Education, 79–95.
- Pap András László 2006. Constitutional Ambiguities Regarding Anti-Terrorist Financial Enforcement Measures – The Case of Hungary. *Acta Juridica Hungarica*, Vol. 47 (2006) No. 4.
- Pap András László 2005. Etnicitás és a terrorizmus elleni harc. *Fundamentum*, 2005/3.
- Pap András László 2007. Közbiztonság magánkézből? A huszonegyedik századi rendészeti outsourcing problematikája amerikai példák nyomán. *Állam- és Jogtudomány*, Vol. XLVIII (2007) No. 2.
- Pap András László 2002. Tőzsde- és büntetőpolitika. Amerika az Enronkorban. *Beliügyi Szemle*, 2002/9.
- PriceWaterhouseCoopers 2002. *Supplier Survival – Survival in the Modern Automotive Supply Chain*.
- Roberts, K. 2003. *Brand challenges and understanding the brand core*, Wiesbaden: Gabler.
- Schmidt, Helmut 1999. *A globalizáció*. Budapest: Európa.
- Schuler, V. 2006. *CSR in the BMW Group*, Supplier Conference, Munich.
- Sulyok Gábor 2004. *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Szárász Enikő 2004. A nemzetközi biztonság felfogása a 21. században – a human biztonság dimenziói. *Acta Humana*, Vol. 15. No. 2. (2004), 7-23.
- Tálas Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarországon*.
http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/talas_peter_nemzetkozi_terrorizmus.pdf
- Tredennick, Jack 2004. *Globalization, International Security and NATO*. Kiev: Ukrainian National Defence Academy.
- Varsányi Judit 1999. *Agistra 2000 stratégiamodel*. Budapest: Agistra Stúdió.
- Varsányi Judit 1996, 2001. *Üzleti stratégia – üzleti tervezés*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Vörös Imre 2004. *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest: Krim Bt.
- Weller Mónika 2000. *Emberi jogok és európai integráció*. Budapest: Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, 351.
- Zbigniew Brzezinski 1999. *A nagy saktábla. Amerika világhatalma és geostratégiai feladatai*. Budapest: Európa Könyvkiadó.